

НАЦЫЯНАЛЬНАЯ І СУСВЕТНАЯ КУЛЬТУРА

Мастацтва ў кантэксце часу

Наталля НАРКЕВІЧ,
кандыдат мастацтвазнаўства

ЮВЕЛІРНАЕ МАСТАЦТВА БЕЛАРУСІ: ДА ПРАБЛЕМЫ ЗАХАВАННЯ КУЛЬТУРНАЙ СПАДЧЫНЫ

УДК: 391.7+739.2(476)

Ювелірнае мастацтва Беларусі, якое развівалася на аснове найлепшых айчынных і еўрапейскіх агульнатэарэтычных устаноў, прадстаўлена разнастайнасцю асартыменту, мастацкіх стыляў і інавацыйных тэхналогій. У наш час перад ювелірамі адкрываюцца захапляльныя магчымасці развіцця гэтага віду дэкаратыўна-прыкладнога мастацтва. Імкненне ювеліраў да пошуку і стварэння арыгінальных рэчаў адсылае іх да мастацкага вопыту папярэднікаў, паколькі новыя вобразы і формы ўзнікаюць на фоне традыцый, знаходак і распрацовак мінулага.

Ключавыя словы: *ювелірнае мастацтва, мастацкі метал, ювелірныя ўпрыгажэнні, формаўтварэнне, кампазіцыя, дэкор.*
Jewelry art of Belarus, which developed on the basis of the best domestic and European general theoretical installations, is represented by a variety of assortment, artistic styles and innovative technologies. Nowadays, jewelers have amazing opportunities for the development of this type of decorative and applied art. The desire of jewelers to search for and create original works refers them to the artistic experience of their predecessors, since new images and forms arise against the background of established traditions, finds and developments of the past.

Рост цікавасці да ювелірнага мастацтва, асабліва аўтарскага, прадыхтаваны агульнай для сучаснасці сітуацыяй усебаковай стандартызацыі прадметаў побыту і навакольнага асяроддзя чалавека. Стандартызуецца не толькі прадметны свет, але і яго ўспрыманне, што нараджае імкненне да індывідуальнага і непаўторнага. Падобнае, у сваю чаргу, прымушае чалавека больш уважліва ставіцца да фарміравання ўласнага пластычнага аблічча, дзе ювелірныя вырабы займаюць важнае месца. Пытанні мастацкай спецыфікі і функцыянавання ювелірных вырабаў сёння непазбежна сутыкаюцца з традыцыямі мастацкай апрацоўкі металу, якія складаліся на працягу доўгага часу, знаходзячы тэарэтычнае і метадычнае замацаванне.

Ювелірнае мастацтва Беларусі, якое разглядаецца з шырокіх пазіцый, развівалася на аснове найлепшых айчынных, усходніх і заходнееўрапейскіх агульнатэарэтычных устаноў. Творчае шматгалоссе ў ювелірным мастацтве, што існуе сёння, сведчыць пра цікавасць не толькі да змешвання мастацкіх стыляў, але і да традыцыйнай культуры. Прыкладам такой цікавасці стаў шырокі дыяпазон навуковых даследаванняў у галіне айчыннага дэкаратыўна-прыкладнога мастацтва ў цэлым і ювелірнага справы ў прыватнасці [1–4].

Вывучэнне твораў ювелірнага мастацтва звязана з асаблівымі ўстойлівымі прыкметамі: асартыментам вырабаў, прынцыпамі формаўтварэння, кампазіцыяй арнаментальных матываў, тэх-

налагічнымі прыёмам і апрацоўкі металу. Сярод найбольш публікацый пра асартымент ювелірных вырабаў можна адзначыць: даследаванні, прысвечаныя скарбам на тэрыторыі старажытнай Беларусі; публікацыі, прысвечаныя вывучэнню элементаў жаночага і мужчынскага гарнітура, часткай якіх з'яўляюцца ўпрыгажэнні; работы пра вынікі археалагічных даследаванняў са знаходкамі ювелірных вырабаў [2, с. 189].

Ужыванне традыцыйных прыёмаў формаўтварэння і дэкарыравання ювелірных вырабаў становіцца вельмі распаўсюджанай з'явай у наш час, адпаведна пільнае іх вывучэнне ўсё больш актуальнае. Вялікае значэнне для апрацоўкі металаў заўсёды мелі тыя мастацкія формы, дзе выявіліся народныя рысы. Формы і арнаменты народнага мастацтва найчасцей былі ў аснове нават тых узораў, у якіх адчуваўся знешні ўплыў. Так, пры разглядзе ўпрыгажэнняў звяртае на сябе ўвагу форма, выкананая ў выглядзе простых геаметрычных фігур. Самай ранняй формай у вырабах выступае круг, а таксама яго мадыфікацыя (паўкруг, авал). Круг дамінуе ў жаночых ювелірных упрыгажэннях.

Немалаважная роля геаметрычных фігур у формаўтварэнні і арнаменце ўпрыгажэнняў, якія былі не толькі вырабамі для дэкаравання чалавека, але і носьбітамі разнастайнага спектра інфармацыі. Форма выконвае не менш значную функцыю, чым арнамент, яна ўзмацняе ролю арнаментальнай кампазіцыі. Гэта знайшло адлюстраванне ў сістэме канструкцый, прапорцы-

ях, манеры нашэння, а таксама характары аздаблення і выбары матэрыялу. Майстры ўлічвалі сімвалічнасць фігур, а іх паверхню ў ювелірных вырабах запаўнялі не менш змястоўным арнамантам (геаметрычным, раслінным, аніمالістычным, антрапаморфным). Паслядоўнасць уключэння арнаментальных матываў у выраб залежала ад распаўсюджвання хрысціянства. Універсальныя арнаментальныя матывы славянскага язычніцтва і хрысціянства часта злучаліся ўнутры кампазіцыі аднаго вырабу, што сведчыць пра семантычнае адзінства, узаемнае пранікненне сэнсавых асноў.

Геаметрычная выразнасць прысутнічае ў наш час у шматлікіх відах упрыгажэнняў як з каштоўных, так і некаштоўных матэрыялаў. Яна – важны прыём мастацкага аздаблення. Папулярныя матывы, якія досыць часта сустракаюцца ва ўпрыгажэннях геаметрычнага характару, – трыкутнік, квадрат, круг, сфера, авал, ромб, спіраль, стужка Мёбіуса і іншыя. Нягледзячы на шматслойнасць перапляцення фігур у вырабах са складанай канструкцыяй, лаканічнасць контураў, сучасныя мастакі-ювеліры напаяняюць творы гармоніяй і дынамікай дзякуючы камбінацыям колеру, фактур, памераў.

На фарміраванне, аднаўленне і пашырэнне асартыменту ювелірных упрыгажэнняў у наш час уплываюць два асноўныя напрамкі – традыцыйны і авангардны. У творчасці майстроў ювелірнай справы ўпрыгажэнні традыцыйнага класічнага стылю займаюць асаблівае месца. Галоўныя прыкметы такіх упрыгажэнняў – строгасць, лаканізм ліній і прапорцый, вытанчанасць дэкару і формаў. Класічная традыцыя мае вялікае значэнне, яна практычна не вар’іруецца, менавіта яна ляжыць у аснове стварэння калекцый ювелірных вырабаў на вядучых прадпрыемствах краіны (Гомельскае ВА “Крыстал”; “Ювелірны завод ZORKA”, Мінск; ювелірная фірма “Стыль”, Брэст). Асаблівасць сучаснай прамысловай ювелірнай вытворчасці – тое, што разам з масавым асартыментам майстры імкнуцца ствараць і аўтарскія работы, якія валодаюць мастацкай каштоўнасцю. Зварот да мастацкай вобразнасці ў вырабах, што падтрымліваецца інавацыйнымі тэхнічнымі прыёмамі, сведчыць пра цікавасць да захавання традыцый, а таксама пра творчы патэнцыял ювеліраў.

Стваральнікі авангардных упрыгажэнняў адыходзяць ад **нормаў і традыцый**, адкрыта акцэнтуючы ўвагу на **індыўдуальным, эксцэнтрычным, нярэдка шаквальным**. Для ювелірных упрыгажэнняў **характэрны яркасць і прыкметнасць дэкару, гнуткасць і рухомасць канструкцыі, імкненне да графічнага мастацкай прасторы**, а таксама **складаныя геаметрычныя формы**,

арыгінальныя спосабы апрацоўкі металу, нечаканыя спалучэнні матэрыялаў. На асаблівае сэнсавое напаяненне авангардных вырабаў у свой час зрабілі ўплыў мастакі розных напрамкаў, якія цесна супрацоўнічалі з ювелірамі, а іх творы сталі сімваламі мінулага стагоддзя (Ж. Брак, С. Далі, Р. Лалік, Б. Марцінаці, А. Муха, А. Колдэр, П. Пікаса, М. Эрнст і інш.). Мастацкія ідэі і пластычныя навацыі паўплывалі на развіццё аўтарскага ювелірнага мастацтва.

У сучаснай ювелірнай модзе назіраецца разнастайнасць асартыменту, спосабаў дэкарыравання і тэхнічных прыёмаў. Практыка стварэння ювелірных упрыгажэнняў уяўляе сабой складанае спляценне старых і новых метадаў працы. Ювелірныя вырабы сёння з’яўляюцца масава, дробнасэрыйна і ў выглядзе адзінкавых узораў. Мастацтва стварэння эксклюзіўных ювелірных рэчаў суіснуе з мастацтвам тыражных вырабаў. Нягледзячы на агульнасць мэты (упрыгожыць і дапоўніць комплекс касцюма), індывідуальны выраб адрасуецца пэўнаму чалавеку.

Творам класічных формаў або модным, выкананым для актуальных сезонаў, уласцівыя наступныя рысы: яны эlegantныя па форме, пераважна буйныя, але адначасова лёгкія. Акцэнтаванне дэталей дасягаецца апрацоўкай паверхні вырабу. Шырока ўжываюцца гравіроўка, чаканка, накладны метал, камбінацыя матавай і глянцавай паверхняў, лускаватая апрацоўка металу, маціраванне, апрацоўка паверхні пад дрэва, скуру, тэкстыль і інш. Матэрыяламі для вырабу папулярных мадэляў служаць золата, плаціна, серабро, рутэній, волава, медзь, латунь, алюміній, тытан, тантал, ніобій, сталь, перламутр у спалучэнні з эмаллю, каштоўнымі і напайкаштоўнымі камянямі.

Для ювелірнай моды характэрны самыя смелыя мадэлі ўпрыгажэнняў. Яны могуць быць пустацелья; з тонкага ліста металу; выкананыя ў розных тэхніках, у тым ліку з ужываннем усіх відаў ажурнага дэкару (металічныя карункі, залаты гіпюр, металічная сетка); са спалучэннем шматколернасці аднаго металу ці некалькіх; упрыгожаныя мноствам уставак з розных каштоўных і паўкаштоўных камянёў і інш. У нашы дні ў ювелірных упрыгажэннях дамінуе белы метал. Майстры-ювеліры не абмяжоўваюцца плацінай, белым золатам і серабром, у дызайне сваё месца знайшлі сталь і алюміній, якія выкарыстоўваюць як разам з каштоўнымі металамі, так і самастойна.

Дэмакратычнасць ювелірнай моды, творчых ідэй забяспечвае магчымасць стварэння вялікай колькасці розных відаў і формаў высокамастацкіх ювелірных вырабаў. Таму, калі гаворка заходзіць пра сучасных ювеліраў, то ў асноўным маюцца

на ўвазе аўтары, якія па-майстэрску спалучаюць папулярныя прыёмы мастацкай апрацоўкі металаў і працягваюць традыцыі ювелірнай справы мінулага. Несумненна, у сферы мастацкага пошуку пэўную ролю адыгрывае зварот да багатай айчыннай культурнай спадчыны. Увага да нацыянальнага адраджэння назіраецца ў прафесійнай дзейнасці асобных мастакоў-ювеліраў, сярод якіх – творчая індывідуальнасць Мікалая Кузьміча [3]. Майстар віртуозна валодае тэхнікамі мастацкай апрацоўкі металу, своеасабліва трансфармуе традыцыйныя формы. Гэта выразна прасочваецца ў яго прафесійнай дзейнасці, прадстаўленай разнастайнымі відамі вырабаў: прадметы рэлігійнага культу, ювелірныя ўпрыгажэнні, аб'ёмная пластыка, жывапісныя эмалі. Тэхніка эмалі, упадабаная старажытнымі майстрамі, вярнулася ў сучаснае мастацтва і пашырыла магчымасці для творчасці. Трэба згадаць ювеліра Алега Ермаловіча, з імем якога таксама звязаны прафесійная цікавасць і павага да гісторыка-культурных каштоўнасцей Беларусі. Найбольш яркі прыклад – рэканструкцыя Тураўскага крыжа XII–XIII стст., работа над якім вялася паводле эскіза мастачкі Алены Андрушчанкі. Веданне тэхналагічных і мастацкіх прыёмаў Сярэднявечча, а таксама выкарыстанне сучасных метадаў апрацоўкі металаў спрыялі рэканструкцыі ўнікальнага твора беларускай праваслаўнай культуры.

Значная з'ява сучаснай культуры – аўтарскае ювелірнае мастацтва. Рэчы (упрыгажэнні, пластычныя кампазіцыі, інтэр'ерныя ювелірныя аб'екты і інш.), выкананыя кваліфікаванымі мастакамі, нязменна валодаюць падкрэслена індывідуальнымі эстэтычнымі якасцямі і творчым рашэннем. У нашай краіне аўтарскае ювелірнае мастацтва развіваецца нясмела. Вырабы, якія адпавядаюць як модным ювелірным тэндэнцыям, так і інавацыйным, можна сустрэць на рэдкіх мастацкіх выставах. Няпроста праявіць выключную індывідуальнасць, стварыць уласны вялікі стыль, сфарміраваць аўтарскі почырк, які будучы пазнаваць. Вынікам творчых пошукаў ювеліраў можна назваць асобныя выставы аўтарскіх мастацкіх вырабаў (напрыклад, выстава ювелірных упрыгажэнняў і эмалёў Пятра Кузьміча, што прайшла ў Карціннай галерэі імя Гаўрыіла Вашчанкі, 2018 г.). Вырабы характарызуюцца наяўнасцю канцэпцыі, унутранай філасофіяй, яны ўяўляюць сабой прыклад пошуку новай семантыкі, арыентаванай на будучыню.

Ювелірнае мастацтва XXI ст. адрозніваецца творчым шматгалоссем, яно звязана з пераасэнсаваннем мастацкай кампазіцыі і матэрыялаў, напаўненнем старых формаў новымі значэннямі і функцыяналам. Асаблівы ўплыў на эстэтыку твора робяць метады лабудовы кампазіцыі

ювелірнага ўпрыгажэння, якія абапіраюцца на базу агульных законаў і прынцыпаў мастацкай кампазіцыі. Найбольш характэрныя для ювелірных упрыгажэнняў фронтальна-рэльефная і аб'ёмная віды кампазіцыі. У наш час ювеліры актыўна асвойваюць аб'ёмна-прасторавую і кінетычную кампазіцыю.

Сучасныя аўтары адносяцца да стыляў папярэдніх эпох як да магчымасці пошуку сродкаў выразнасці пры стварэнні мастацкага вобраза. Выкарыстанне мноства стылістычных і кампазіцыйных прыёмаў пры адсутнасці адзінага мастацкага стылю прыводзіць да з'яўлення неверагоднай разнастайнасці, што часта робіць працэс разумення новай пластычнай мовы даволі складаным.

Важная адметная рыса сучаснай ювелірнай справы – зварот да гістарычнай спадчыны ў спалучэнні з ростам тэхнічных сродкаў і тэхналогій, якія робяць уплыў на кампазіцыю і стылістыку мастацкіх вырабаў. У выніку тэхналагічнасць і цытаванне як спроба па-свойму раскрыць добра вядомую тэму сталі галоўнымі прыкметамі ювелірнага мастацтва. Тым не менш сёння побач з прамой візуальнай мовай існуе і іншая, якая здзіўляе нявызначанасцю, часта знарок дэманструе традыцыйныя сэнсы, змешвае элементы розных культур мінулага і сучаснасці.

Уплыў замежнай і айчыннай мастацкай практыкі на развіццё ювелірнай справы патрабуе навуковага асэнсавання не толькі ў кантэксце культурнага жыцця краіны, палітычных і сацыяльных абставін, але і ў кантэксце асэнсавання месца ювелірнага мастацтва Беларусі ў сусветным мастацкім працэсе. Нягледзячы на тое, што ювелірная справа перайшла са стану рамеснай вытворчасці ў масавую, нельга страціць яе традыцыйныя асновы. Гэта дасць твору неабходны культурны падтэкст, будзе садзейнічаць павелічэнню яго мастацкай каштоўнасці.

Спіс літаратуры

1. **Беларусы** : [у 12 т.] / НАН Беларусі, Ін-т мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору. – Мінск : Беларус. навука, 1995–2009. – Т. 8 : Дэкаратыўна-прыкладное мастацтва / [Я. М. Сахута]. – 2005. – 351 с.
2. **Наркевич, Н. И.** Ассортимент изделий в ювелирном искусстве Беларуси XI–XIII вв. : основные подходы к классификации / Н. И. Наркевич // Культура: открытый формат – 2013 (библиотекведение, библиографоведение и книговедение, искусствведение, культурология, музееведение, социокультурная деятельность) : сб. науч. ст. / Беларус. гос. ун-т культуры и искусств. – Минск, 2013. – С. 189–193.
3. **Наркевич, Н. И.** Образ художника в современном декоративно-прикладном искусстве Беларуси / Н. И. Наркевич // Культура. Наука. Творчество : сб. науч. ст. / Беларус. гос. ун-т культуры и искусств [и др.]. – Минск, 2020. – [Вып. 14]. – С. 314–318.
4. **Цітоў, А.** Злотніцтва Беларусі. XII – пачатак XX ст. / А. Цітоў. – Мінск : Беларусь, 2020. – 271 с.